

3 OCTOBER
VEREENIGING
LEIDEN

Fietsroutes SPOREN VAN 3 OKTOBER

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	2
Het Beleg en Ontzet van Leiden	3
De Watergeuzen	6
Leiderdorp	7
- Schans van Valdez	7
- Klooster Engelandael	8
- Huis ter Zijl	10
- Huis Stenevelt	10
- Forte Sarana	11
Oegstgeest	12
- Schans Op Poelbrug	13
- Schans De Voskuyl	13
- Schans De Quackel	14
- Kasteel Oud-Poelgeest	15
- Groene Kerkje	16
- Kasteel Endegeest	17
Warmond	18
- Huys te Warmont	18
- Oude Toren en Kerkruïne	19
Voorschoten	20
- Schans Boshuyzen	21
- Schans ter Wadding	21
- Dorpskerk	22
- Allemansgeest	23
Zoeterwoude	24
- Dorpskerk	24
- Geuzenbrug	25
- Huis te Zwieten	26
Leiden	27
- Schans Lammen	29
- Jan van Houtmonument	29
- Vlietbrug	30
- Standbeeld van Van der Werf	31
- Huis van Van Duivenbode	31
- Pieterskerk	32
Fietsroutes	33
- Noordelijke route	34
- Zuidelijke route	37
Bronnen	40
Verantwoording van de afbeeldingen	40
Colofon	40

VOORWOORD

Het Beleg en Ontzet van Leiden had voor de omringende gemeenten grote gevolgen. Met name Leiderdorp, Oegstgeest, Voorschoten, Warmond en Zoeterwoude hebben hier zwaar onder geleden.

In november 1573 besloot het Leidse stadsbestuur dat alle gebouwen binnen een straal van 500 roeden (1880 meter) moesten worden gesloopt om te voorkomen dat de Spanjaarden zich daarin zouden verschansen. Vele kerken, kastelen en landhuizen in de dorpen direct om Leiden gingen door deze maatregel geheel of gedeeltelijk tegen de vlakte. De Spanjaarden besloten de stad niet aan te vallen, maar uit te hongeren. Daartoe legden zij een ring van schansen en forten aan in de dorpen rondom Leiden. Maar ook de Leidenaren legden schansen aan om de vijand goed in de gaten te kunnen houden.

Toen de Watergeuzen op 2 oktober 1574 Leiden naderden en de Spanjaarden op de vlucht sloegen, zijn door beide manschappen grote verwoestingen aangericht, zoals het in brand steken van kerken en andere vernielingen. Kortom, de ommelanden zijn zwaar getroffen door het Beleg en Ontzet van Leiden.

Nu het dit jaar 450 jaar geleden is dat Leiden werd ontzet, heeft de 3 October Vereniging besloten om onder het

motto ‘450 jaar 3 October’ in deze jubileumviering nadrukkelijk aandacht te besteden aan de gevolgen van Leidens Ontzet voor de regiogemeenten. Daartoe zijn twee fietsroutes met ‘Sporen van 3 oktober’ samengesteld, elk van ruim 30 km. De eerste route gaat door Oegstgeest, Warmond, Voorschoten en Leiden; de tweede door Leiderdorp, Zoeterwoude en Leiden. In totaal zijn er langs de routes 26 ‘sporen van 3 oktober’. Bij elk spoor staat langs de route een aanduiding (paaltje of bordje) met een QR-code. Door deze te scannen krijgt men informatie over dit ‘spoor’. Dat kan zijn een audioverhaal of een gedeeltelijke of totale (360-graden) virtual reality reconstructie.

In dit boekje wordt, na een kort stukje over het Beleg en Ontzet van Leiden en over de Watergeuzen, per gemeente iets verteld over de sporen van 3 oktober, die voor deze gemeente in de fietsroute zijn opgenomen. De beschrijvingen zijn beknopt. Voor meer uitgebreide informatie over deze sporen verwijzen wij u naar de bronnen achterin dit boekje.

Na de uiteenzettingen van de zesentwintig bijzondere locaties (‘sporen’) staan in dit boekje de beide fietsroutes beschreven.

Leiden, september 2024

HET BELEG EN ONTZET VAN LEIDEN

Wat speelde zich in 1573/1574 in en rond Leiden af in die roerige periode van het Beleg van Leiden? Daarvoor gaan we terug naar de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). In de Nederlanden waren halverwege de 16de eeuw scherpe politieke en religieuze tegenstellingen, die in 1566 een climax bereikten met de Beeldenstorm. Dit leidde tot het begin van de 80-jarige oorlog. De katholieke Spaanse koning Filips II sprak zo'n drieduizend doodvonnissen uit over de beeldenstormers en stuurde Alva met tienduizend soldaten op pad naar de Nederlanden om daar orde op zaken te stellen. In de Nederlanden was Willem van Oranje met zijn Watergeuzen zijn tegenstander.

Leiden bleef aanvankelijk loyaal aan de Spaanse koning, maar toen de hertog van Alva

Willem van Oranje

besloot maatregelen te treffen om de godsdienstvrijheid te beperken, koos de stad in 1572 de kant van Willem van Oranje en de Geuzen. Willem van Oranje wilde de Spanjaarden verjagen en van de Nederlanden een zelfstandige republiek maken. Leiden werd tweemaal belegerd: van 31 oktober 1573 tot maart 1574 en van mei 1574 tot 3 oktober 1574. De Spaanse troepen stonden onder leiding van generaal Francisco Valdez, die hiervoor was aangewezen door de hertog van Alva, die op zijn beurt weer was aangesteld door de Spaanse koning Filips II. Alva onderdrukte in 1572 de opstand. Eerst in Mechelen (de Spaanse Furie) en vervolgens gingen zij verder noordwaarts.

Maar bij Den Briel werden de Spanjaarden afgetroefd door de Geuzen ('op 1 april verloor Alva zijn Brill', d.w.z. Den Briel). Alva trok naar Naarden, dat zich overgaf, maar desondanks werd het merendeel van de bevolking van Naarden op 1 december 1572 uitgemoord.

Op 12 juli 1573 viel Haarlem na een beleg van zeven maanden en de Spanjaarden trokken verder naar Alkmaar. Hier lukte het Alva niet om de stad in te nemen, want het water verdreef de Spanjaarden ('bij Alkmaar begint de Victorie', 8 oktober 1573).

Toen Alkmaar mislukt was en de Spanjaarden ook de Slag op de Zuiderzee van de Geuzen verloren, zetten zij al hun zinnen op de verovering van Leiden. De Spaanse troepenmacht was inmiddels wat afgenomen en bevelhebber Valdez koos voor een belegering. De (eerste) belegering van Leiden begon op 31 oktober 1573.

Enkele schansen rondom Leiden (Kaart van Bilhamer te zien in de Lakenhal)

Valdez sloot de Sleutelstad van de buitenwereld af met een ring van schansen en forten (zie de afbeelding hierboven). Hij wilde door verhongering Leiden tot overgave dwingen. Op 12 november 1573 besloot het Leidse stadsbestuur dat alle gebouwen binnen een straal van 500 roeden (1880 meter) rondom Leiden - die de Spanjaarden militair voordeel zouden kunnen opleveren - moesten worden gesloopt. Vele kerken, kastelen en landhuizen gingen door deze maatregel geheel of gedeeltelijk tegen de vlakte. Zo hebben Leiderdorp, Oegstgeest, Voorschoten, Warmond en Zoeterwoude,

*Herdenkingsteken dijkdoorsteek
Capelle aan de IJssel*

de buurgemeenten van Leiden, enorme schade geleden tijdens het Beleg van Leiden.

In een poging om de Spaanse troepen van Leiden weg te lokken, riep Willem van Oranje de hulp in van zijn broer Lodewijk van Nassau. Lodewijk voerde met zijn leger een afleidingsmanoeuvre uit in het oosten van de Nederlanden. De Spanjaarden waren bang dat hun toevoer afgesneden zou worden. Daarom hieven zij de belegering van Leiden op en trokken naar het oosten. Bij Mook volgde in april 1574 een veldslag ('Slag op de Mookerheide'), waarin het leger van Lodewijk van Nassau verpletterend werd verslagen. De Spanjaarden keerden op 26 mei terug naar Leiden en hervatten de belegering met bijna 10.000 soldaten.

Leiden had verzuimd zich - in de twee maanden dat de Spanjaarden weg waren - te versterken en voedselvoorraden aan te leggen. De stad kwam snel in grote problemen. Honger en de pest, die in augustus uitbrak, maakten dat de bevolking verzwakte en stierf. Van de ongeveer 18.000 inwoners van Leiden overleed ruim een derde. Niet alleen de Spanjaarden hadden schansen, ook Leiden bouwde een viertal schansen rondom de stad om het Spaanse gevaar vroegtijdig te kunnen signaleren en te weerstaan. Maar de situatie leek voor Leiden uitzichtloos. Om Leiden te kunnen bevrijden bedacht Willem van Oranje met zijn Watergeuzen het plan om, na het land onder water te hebben gezet (inundatie), de stad met platte boten te benaderen en zo te ontzetten. De IJssel werd bij Capelle doorstoken (daar is in 2006 een plaquette geplaatst door de 3 October Vereeniging) en het water stroomde het omliggende land in. De meestal noordwesterwind zou voor opstuwing richting Leiden moeten zorgen. De wind stak echter maar niet op. Gelukkig ging het eind september eindelijk waaien, waarna de Geuzen Leiden op 3 oktober konden bereiken en bevrijden, al ging dit niet overal zonder slag of stoot.

De ommelanden hebben niet alleen door het slopen en in brand steken van vele gebouwen, maar zeker ook door de inundatie grote schade opgelopen. Het duurde tot 1580 voordat de polders weer droog waren. Het land was jarenlang onbruikbaar met grote economische schade tot gevolg. Bovendien werden de inwoners van de omliggende gemeenten lastig gevallen, beroofd en zelfs verkracht door de Spaanse soldaten. Overigens waren ook de Geuzen bepaald geen lieverdjes.

DE WATERGEUZEN

De Watergeuzen kwamen overal vandaan. De groep matrozen bestond uit verarmde adel (die hun verbeurdverkleerde bezittingen terug wilde), avonturiers, werkloze zeelui en zelfs misdadigers. De geuzenvloot was in de periode 1567-1574 het enige werkelijk effectieve machtsmiddel dat Willem van Oranje tegen de Spaanse koning Filips II kon inbrengen. Vooral in 1572-1574 bleek het belang van deze geuzenvloot.

Nadat in juli 1574 het inundatieplan was vastgesteld, koos Willem van Oranje admiraal Louis de Boisot als bevelhebber. Ondanks dat er nauwelijks wind was en het water nog te laag stond voor hun boten, wisten de Geuzen na diverse schermutselingen met de Spanjaarden vanuit Capelle aan de IJssel toch op te rukken tot voorbij Zoetermeer en vlak voor Zoeterwoude. Op 28 september kwam Willem van Oranje daar de Geuzen moed inspreken. Intussen was het weer in gunstige zin omgeslagen. De windrichting werd zuidwest en er kwam veel regen. Het water steeg daardoor snel en in de nacht van 1 op 2 oktober kon de geuzenvloot haar weg vervolgen. Het water bracht de schepen in korte tijd in de buurt van de Zoeterwoudse kerk. De Geuzen waren in overwinningstemming en aarzelden niet om deze kerk in brand te steken. Daarna werd de dijk bij de Kerkweg doorgestoken, waardoor de polders tussen Zoeterwoude en Leiden onderliepen.

In de middag van 2 oktober bereikten de Geuzen het Papemeer (nu de plek bij de A4 waar windturbines staan). Er moest nog één hindernis worden genomen: Schans Lammen. Daar bevonden zich driehonderd Spaanse soldaten met hun kanonnen. In de nacht van 2 op 3 oktober stortte onverwacht de stadsmuur van Leiden bij de Koepoort in. Er ontstond paniek bij de Leidenaren die dachten dat de Spanjaarden hen toch overrompeld hadden. Maar ook paniek bij de Spanjaarden, die een wanhoopuitval van de Leidenaren vermoedden. De Spanjaarden sloeg de schrik om het hart, temeer omdat zij vanaf het Papemeer de Geuzen zagen naderen, en sloegen op de vlucht. Cornelis Joppenszn. ging vanuit de stad naar

Schans Lammen en zag dat deze verlaten was. Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck vond bij de schans de hutspot, die het symbool van het Ontzet van Leiden zou worden.

De Geuzen trokken nu via de Vliet Leiden binnen, waar zij rond acht uur 's morgens via het Vlietgat, een opening in de stadsmuur bij de Koepoort, arriveerden. Aan de Leidse bevolking werd haring, kaas en wittebrood uitgedeeld.

Schoolplaat met de intocht van de Geuzen in Leiden

LEIDERDORP

Algemeen

Rondom Leiden lagen 21 schansen. De grootste was de Leiderdorpse ‘Forte Leiderdorpe’. Hier had de Spaanse legerleider Valdez tijdens het tweede beleg zijn hoofdkwartier. Vandaar dat ook wel wordt gesproken over de Schans van Valdez. Deze schans lag bij de Bruggestraat, tegenover de dorpskerk. Daarnaast waren in Leiderdorp nog de ‘Schans Roomburg’ (ten zuidoosten van de huidige Wilhelminabrug) en ‘Forte Sarana’ (bij de Driegatenbrug op de plaats waar de Dwarswetering en de Zijl samenkomen). In Leiderdorp werden aan de vooravond van het Beleg van Leiden op last van het stadsbestuur van Leiden een aantal landhuizen gesloopt: Huis ter Zijl, Huis Stenevelt, Huis Berendrecht en Huis ter Mey.

Verder werd het dak en de toren van de Dorpskerk afgebroken, zodat de Spanjaarden deze niet als uitkijkpost konden gebruiken. Bedrijfsgebouwen en kalkovens in het Leiderdorps Doeskwartier lagen net buiten de sloopregio en bleven, evenals Huis ter Does, overeind.

Toen de Spanjaarden op 3 oktober op de vlucht sloegen, lieten zij een spoor van vernielingen achter. Zo ging de dorpskern van Leiderdorp in vlammen op en liep Klooster Engelendael grote schade op. Ook Huis ter Does is toen door brand verwoest.

Specifiek

Schans van Valdez (Forte Leiderdorpe)

Deze schans was Valdez’ hoofdkwartier en hiervandaan controleerden de Spanjaarden de verbindingen noord-zuid (Amsterdam-Rotterdam) en oost-west (Alphen-Leiden). De schans bestond uit twee delen: een deel ten zuiden van de Oude Rijn en het tweede deel lag aan de andere kant van de Oude Rijn. Beide delen waren 42 roeden lang (158 meter) en verbonden door een brug, vandaar dat het straatje op deze plaats nu de Bruggestraat heet.

In het noordelijk deel stond het Spaanse geschut opgesteld. Hier bivakkeerden ook de hogere officieren; de paarden werden in de kerk gestald. In het zuidelijk deel, op de huidige Hoge Rijndijk, lag het tentenkamp, waar Valdez - die met zijn geliefde Magdalena Moons meestal in Den Haag verbleef - tijdens het tweede beleg zijn hoofdkwartier had. In dit tentenkamp waren de naar schatting 1.000 à 1.500 Spaanse soldaten gelegerd. Hiervandaan konden deze soldaten via een bruggetje over de Roomburgerwetering naar hun voorpost de ‘Roomburger Schans’.

Maquette van de Schans van Valdez

Klooster Engelendael

Velen, met name Leiderdorpers, kennen de Engelendaal als een drukke verkeersader, die door het noordelijk deel van het dorp loopt. Maar waar komt deze naam eigenlijk vandaan? Deze is afkomstig van het klooster Engelendael, dat tussen 1396 en 1577 in Leiderdorp heeft gelegen.

Welke rol klooster Engelendael precies heeft gespeeld tijdens het Beleg en Ontzet van Leiden is onduidelijk. Wel vertelde de prior van het klooster dat hij verbaasd was over het vertrek van de Spanjaarden, ‘zomaar, zonder reden’, alsof hij geen weet had van vloot

van de Geuzen die met het wassende water Leiden hadden bereikt en ontzet.

De prior was met zijn kloosterlingen direct na het ontzet van Leiden naar het voor katholieken veilige Amsterdam vertrokken. Bij terugkomst in Leiderdorp waren zij verontwaardigd over de enorme ravage die zij aantroffen. De

Schets van het voormalige Klooster Engelendael

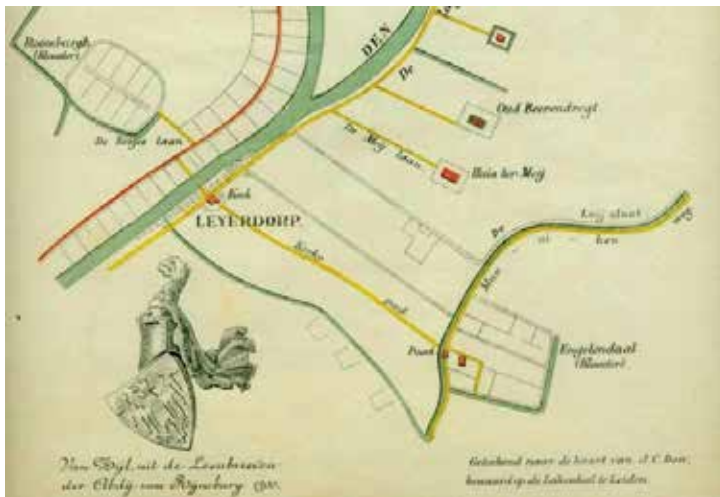
Spaanse soldaten hadden kennelijk, zoals ook elders in Leiderdorp, enorm huisgehouden. Het klooster was in 1396 gesticht op de plek waar men destijds, naar men zegt, engelen kon horen zingen. Het zuidelijke deel met toegangspoort was gelegen op het terrein

van het huidige verpleeghuis Leythenrode. De kapel van het klooster stond op de plek waar nu het Alrijne ziekenhuis staat. Helaas zijn er geen betrouwbare tekeningen van het klooster overgebleven. Wel bestaan er nog drie, in het klooster vervaardigde, rijkversierde getijdenboeken (gebeden boeken).

Tien vrome mannen kregen destijds toestemming van de hertog van Beieren voor het stichten van een klooster. Na drie jaar bouwen kon er worden gewoond en in de loop der jaren werd klooster Engelendael steeds welvarender. Het gebied was moerassig, maar het klooster zal ongetwijfeld op de stevige ondergrond van een kreekkrug zijn gebouwd.

De lekenbroeders in het klooster hielden zich bezig met zieken- en armenzorg maar ook met het verbouwen van groenten en fruit. De religieuze monniken besteedden hun tijd -

naast het bidden in het scriptorium - met het binden en illumineren (met ornamenten versieren) van boeken, maar ook in dijken bouwen waren zij bedreven, zoals de rondom het klooster gelegen Munnikpolder laat zien. De kloosterlingen waren op de hand van de

Tekening van een stuk grond in Leiderdorp met Klooster Engelendael, Huis ter Mey en Huis Berendrecht

Staten van Holland en kregen daarom een staatspensioen.

De reformatie betekende het einde van de kloosters in Nederland en dus ook van Engelendael. Het gebouw werd uiteindelijk in 1577 steen voor steen afgebroken en juist doordat precies werd vastgelegd welke bouwmaterialen daarbij vrijkwamen, hebben we een idee van de omvang van het klooster. De verkoop van de sloopmaterialen bracht geld op dat grotendeels ten goede kwam aan de predikantenopleiding van de universiteit van Leiden.

In 1966 is het fundament van het voormalige klooster blootgelegd en zijn diverse voorwerpen die een beeld geven van het kloosterleven opgegraven.

Huis ter Zijl

Huis ter Zijl stond ooit waar nu het bedrijventerrein De Baanderij ligt, langs de Zijl ter hoogte van de autowasplaats 'Selfie Wash'. Bij het inrichten van dit bedrijventerrein in het jaar 2000 zijn verschillende muurresten van dit huis opgegraven. Men vermoedt dat het huis, met zijn 120 cm dikke muren, uit de 13de eeuw stamt. In 1292 erfde ridder Jan van Zijl het huis van zijn vader Jonaes, de stichter van dit bouwwerk. In 1420 is Huis ter Zijl door Jan van Beieren verwoest tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Nadat het was opgebouwd, werd het in 1440 opnieuw verwoest en in 1507 voor de tweede keer opgebouwd.

In 1573 is het, op bevel van het Leidse stadsbestuur, met de grond gelijk gemaakt.

Huis ter Zijl

Na een periode van rijkdom en weelde kwam Zijlhof in verval. In 1806 is het afgebroken. De oprijlaan is tot in de 20ste eeuw herkenbaar gebleven.

Huis Stenevelt

Dit adellijk huis, omringd door een gracht, stond op de westelijke kant van de Zijloever, ongeveer tegenover Huis ter Zijl, daarvan gescheiden door het water van de Zijl. Vroeger behoorde het tot Leiderdorp, de tegenwoordige locatie is in het Steneveltpark in de Leidse wijk De Kooi. De naam verwijst naar een steenbakkerij aan de Zijl. Afbeeldingen van dit kasteelachtige huis zijn niet gevonden. Wel is er enige kennis van het terrein verkregen bij het bouwrijp maken van dit gebied voor nieuwbouw in De Kooi. Op het landgoed van bijna 20 hectare lagen boomgaarden, lanen, een steenoven, loodsen en schuren.

Dit huis zou, evenals Huis ter Zijl, in 1420 zijn verwoest door Jan van Beieren tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Later is het weer opgebouwd. In 1541 verscheen Florys Gerrytz. Van Stenevelt voor de schout van Leiderdorp om een rente op het huis en de landerijen te verkopen. In januari 1574, tijdens het Beleg van Leiden, is het volledig gesloopt. Daarna is het niet meer herbouwd.

De aarde werd toen door de Spanjaarden afgegraven voor de bouw van hun Schans Sarana aan de Dwarswatering.

In 1598 werd het opnieuw, nu voor de derde keer, opgebouwd. Er kwam toen een luxueus buitenhof, dat Zijlhof werd genoemd. Voor de herbouw werd de grond van de oude schans met 25 volle scheepsladingen weer naar de oorspronkelijke plaats teruggebracht.

Archeologisch onderzoek in februari 1989

Forte Sarana

Deze Leiderdorpse schans lag op de plaats waar de Dwarswetering en de Zijl samenkwamen. Toen de Spanjaarden in oktober 1573 vanuit Haarlem Leiderdorp naderden, sloegen zij hier hun eerste bivak op. Later werd dit bivak tot een volledige schans uitgebouwd en controleerden zij hiervandaan de Zijl, de belangrijkste waterweg aan de noordzijde van Leiden. Deze schans had een oppervlakte van ongeveer 2.000 m². Volgens historische kaarten van het beleg lag het tentenkamp voor zo'n 50 soldaten in het open veld aan de oostzijde van de schans.

Vanuit deze schans konden de soldaten via een bruggetje over de Zijl naar het exercitieterein in de Broekpolder en naar de schans aan de Broekweg, op 750 meter van Forte Sarana. Ook konden zij zo richting schans De Quackel in Oegstgeest, 1.500 meter verder gelegen.

Driegatenbrug Leiderdorp, waar Schans Sarana was gelegen

OEGSTGEEST

Algemeen

De Oegstgeester boeren hebben niet zoveel last gehad van de doorgestoken dijken als hun collega's ten zuiden van Leiden. Ook het Leidse besluit van november 1573 om de twee kastelen Endegeest en Oud-Poelgeest te slopen, had geen grote gevolgen voor de 'gewone' Oegstgeestenaar, al zal het wel indruk hebben gemaakt.

Wat betekende het dat Oegstgeest van Leiden als handelspartner werd afgesloten en dat het dorp werd overspoeld door Spaanse legereenheden? Het moet voor de boeren een ramp zijn geweest dat de verkoop van hun producten aan Leiden in één klap verdween. Daarnaast zal de aanwezigheid van de Spaanse soldaten geen pretje zijn geweest. Het staat vast dat Spaanse soldaten, wanhopig en hongerig door het uitblijven van soldij, de lokale bevolking volledig leegplunderden.

Daarnaast werd de bevolking met geweld gedwongen te helpen met het opwerpen van de schansen. Wat dit allegaartje van arme, rauwe, zwaarbewapende, vaak dronken, huursoldaten verder met de Oegstgeestenaars uitspookten, kun je alleen maar vermoeden. Het is bekend dat van de ongeveer 18.000 Leidenaren in deze periode een derde, dus zo'n 6.000 burgers, het leven lieten. Cijfers over Oegstgeest zijn niet bekend maar het staat vast dat er na 3 oktober 1574 veel minder Oegstgeestenaars waren dan voor het eerste beleg.

Welke sporen van geweld van het Leids Beleg zijn er nog in Oegstgeest? Het antwoord is kort: geen! Er zijn wel zes plekken die zeker een rol hebben gespeeld tijdens het beleg: drie schansen (De Voskuyl, Op Poelbrug en De Quackel), twee gesloopte kastelen (Endegeest en Oud-Poelgeest) en een gesloopte kerk (het Groene Kerkje).

Fragment van de kaart van Bilhamer met de ligging van de schansen. Links schans De Voskuyl, in het midden schans Op Poelbrug en rechtsboven schans De Quackel.

Specifiek

Schans Op Poelbrug

Op Poelbrug was een schans, die door de Leidenaren was aangelegd om de moestuinen en het grasland voor het vee vlak buiten de Rijnsburgerpoort (bij het huidige Schuttersveld) te beschermen. De schans lag op de huidige Rijnsburgerweg bij de brug over de Poelwetering. Op 12 juli 1395 gaf graaf Albrecht van Beieren opdracht tot een brug over de Poelwetering. De brug is er nu nog, zo'n 300 meter vanaf het huidige spoorviaduct richting Oegstgeest. Tijdens het Beleg van Leiden was dit Oegstgeester grondgebied. In 1896 werd dit deel van Oegstgeest door Leiden geannexeerd. Op 7 juni 1574 werd deze schans door de Spanjaarden vanuit schans De Voskuyl veroverd. Dit had ingrijpende gevolgen voor Leiden. Men raakte veel voedsel kwijt en de Spanjaarden zaten nu wel erg dichtbij de stadsmuren. Er is ook een verhaal dat in 1574 een aantal vrouwen en kinderen, die de stad Leiden waren ontvlucht ('glippers') om voedsel te zoeken, door de Spanjaarden halfnaakt vanaf deze schans naar de stad werden teruggestuurd.

Reconstructie van de schans Op Poelbrug door de Leidse architect Van Oerle

Schans De Voskuyl

Volgens de Leidse architect Van Oerle (Leids Jaarboekje 1974) werd deze schans opgeworpen op het kruispunt van de toenmalige Morsdijk, Rhijngesterstraatweg en Rijnsburgerweg. Dit is de plek waar zich nu de Willibrordrotonde bevindt. Deze schans blokkeerde al het wegverkeer uit het noorden, zoals schans De Quackel de waterwegen uit het noorden blokkeerde. Vanuit schans De Voskuyl

werd door de Spanjaarden de Leidse Schans Op Poelbrug veroverd (zie eerder). De Schans Op Poelbrug lag dicht bij Leiden waardoor schans De Voskuyl na de verovering door de Spanjaarden voor hen veel van zijn betekenis verloor.

Toch bleef schans De Voskuyl van belang vanwege zijn ligging aan de voor Spanjaarden veilige noordkant en de grote hoeveelheid manschappen en spullen die er aanwezig

waren, waardoor het een voorraaddepot voor hen moet zijn geweest. Het was '16 roeden in het vierkant' groot, ongeveer een half voetbalveld.

Op 6 mei 2023 is in de tuin van de pastorie van de Willibrorduskerk booronderzoek gedaan. Daarbij werden met een grondboor op verschillende plaatsen grondmonsters genomen. Hierbij is in een verticale kolom grond naar boven gehaald. Er zijn zeven boringen gezet. Veel is daarbij niet gevonden. Hoofdzakelijk zand van de strandwal van Oegstgeest en daarboven tuinaarde en dergelijke. Wel is in twee boringen een waterbedding aangetroffen. Die kan van een sloot geweest zijn, maar ook van een gracht van de schans. Echt iets van de schans zelf is echter nog niet gevonden. Het onderzoek gaat voort.

Grondboring bij Schans De Voskuyl te Oegstgeest op 6 mei 2023

Schans De Quackel

Deze schans beheerste volgens van Oerle de Mare en daarmee één van de vaarroutes naar het noorden. De schans was gelegen aan de oostelijke oever, bij de oorspronkelijke Kwaakbrug, die uit 1438 stamt. Een kwaak of kwakel is een brug die aan weerszijden via een trap wordt genomen waardoor hij hoog genoeg is voor de scheepvaart.

De meest gebruikte ingang van deze schans lag bij de Broekweg. De schans was 16 roeden lang en had de vorm van een langgerekt eiland. Aan de zijde van Oud-Poelgeest lag, op de plaats waar de weg over de Mare het fortje binnenkwam, een klein bastion. Aan de stadszijde, bij de huidige Broek- en Simontjespolder, lag een geschutsofstelling. Zodra

de Spanjaarden verdwenen waren werd de schans afgebroken.

Bijna een eeuw later, in 1657 toen de Haarlemmertrekvaart werd aangelegd, verschoof deze brug tweehonderd meter richting Leiden naar haar huidige plek. Hierdoor ontstond een kortere doorsteek vanuit het noorden naar Leiden Deze route werd zo populair dat binnen drie jaar de brug moest worden verbreed. De brug hield het uit tot 1783. Toen is de huidige brug gebouwd, die momenteel gammel en verboden voor auto's is.

Kwakelbrug bij Schans De Kwakel te Oegstgeest (1750)

Kasteel Oud-Poelgeest

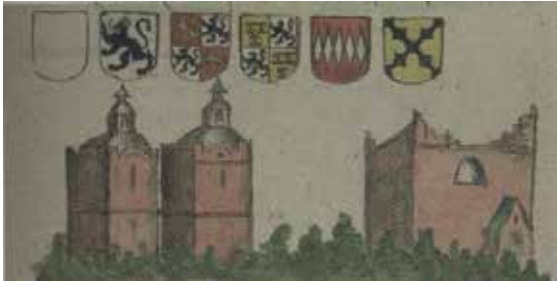
Poelgeest werd al als bezit uit de 8ste eeuw genoemd op de Goederenlijst van de Sint Maartenskerk, onderdeel van het Bisdom Utrecht, dat de rechten van deze strategische plek in de Mare - de verbinding naar de Kaag - beheerde. Hier lag een Poel bij een geestrug, vandaar de naam. Op deze plek kon je met droge voeten de waterweg beheren en iets bouwen. Over de oorsprong van het latere kasteel, gebouwd door de middeleeuwse familie Van Poelgeest, weten we weinig.

Het eerste 'harde' jaartal is 1320, toen het kasteel in handen van de familie van Alkemade kwam. In de 16de eeuw werd het kasteel verwaarloosd en in 1573 werd het, niet op bevel van Leiden maar door de Spanjaarden, verwoest.

Nadat de Spanjaarden waren verdwenen, duurde het tot 1670 voordat de familie Van Arenstein het kasteel in stijl van de Gouden Eeuw liet opbouwen. In 1724 kocht de vermaarde medicus Boerhaave, de bekendste bewoner van Oud-Poelgeest, het pand. Hij verbleef er tot zijn dood in 1738 iedere zomer. Hierna werd zijn dochter Johanna Maria de eigenaresse, waarna het geruime tijd binnen de familie Boerhaave bleef. In die periode werd het omliggende park aangelegd.

In 1856 kwam Oud-Poelgeest in bezit van Gerrit Willink, die aan de Haarlemmertrekvaart een kapel liet bouwen. Deze kapel werd later jachthuis en is vervolgens tot woonhuis verbouwd. In deze periode kreeg Oud-Poelgeest een kasteelachtig aanzien door toevoeging van twee torens. De familie Willink verkocht het kasteel in 1940 aan de gemeente Oegstgeest.

Oud-Poelgeest komt regelmatig voor in de boeken van Jan Wolkers, die vaak op het terrein verbleef. Na een grote restauratie in 1987 is het in 100-jarige erfpacht uitgegeven aan de Stichting Beheer en Exploitatie Oud-Poelgeest. Deze stichting beheert de tien hectare groen en de acht stijlkamers van het kasteel en heeft het koetshuis ingericht als restaurant.

Deze prent van Arnoud Buchel, gemaakt in 1612, toont Oud-Poelgeest zoals het er na de sloopwerkzaamheden van november 1573 uit zag

Het Groene Kerkje

Het Groene Kerkje ligt aan de Haarlemmerstraatweg in Oegstgeest, het verlengde van de Dorpsstraat in noordelijke richting. De kerk sneuvelde eveneens tijdens het Beleg van Leiden.

De geschiedenis van het Groene Kerkje gaat terug tot het begin van het Christendom in Oegstgeest. Volgens de legende is het kerkje gesticht in 740, een jaar na de dood van de Engelse monnik en missionaris Willibrord.

Nadat de Noormannen - die het kerkje in 856 verwoest zouden hebben - waren vertrokken, werd een tufstenen kerkje gebouwd. De tufstenen fundamenteën uit de 11de eeuw zijn de oudste harde archeologische bewijzen. Daaronder is een laag tufsteen gevonden die misschien uit de 9de eeuw stamt. Om de historie nog mysterieuzer te maken: de inlandse duin waarop het Groene Kerkje is gebouwd was waarschijnlijk een voorchristelijke Germaanse offerplaats.

De kerk werd vaak verbouwd, onder andere omstreeks 1450. Toen bleef de Romaanse toren staan maar de rest werd in gotische stijl aangebouwd. Tijdens het Beleg van Leiden moest het op bevel van het Leidse stadsbestuur worden gesloopt; alleen de Romaanse toren mocht in tact blijven.

Het Groene Kerkje (1905)

Verwoest als rooms-katholieke kerk, werd het in twee bedrijven als hervormde kerk op de oude muren herbouwd in de stijl van de renaissance. Het schip in 1600, het dwarschip en het koor in 1662. Wie buiten om de kerk heen loopt, kan in de stenen de sporen van deze geschiedenis nog terugvinden. De toren is in 1830 afgebroken vanwege zijn toen bouwvallige toestand.

De kerk kreeg de naam 'Groene Kerk' omdat de kerkvoogd Van den Berg in het laatste kwart van de 19de eeuw klimop liet aanbrengen, die weeldig groeide. Tijdens de laatste restauratie is deze klimop verwijderd omdat deze het muurwerk aantastte.

Kasteel Endegeest

Endegeest wordt in de literatuur voor het eerst in 1307 genoemd als 'Vrouwe Haseline van Endegeest door haren neef Hendrik van Alkemade met Endegeest en 12 morgen wordt beleend'. Het kasteel dankt haar naam aan de strandwal, ook wel geestrug genoemd, die de basis is voor de oude weg van Haarlem naar Leiden. Het kasteel markeert het einde van deze geestrug, vandaar de naam 'Endegeest'. Hoe kasteel Endegeest er toen uitzag is niet bekend. Wel weten we dat vóór het Beleg van Leiden de families Van Wassenaar en Van Swieten erin hebben gewoond.

Het kasteel werd bij het Beleg van Leiden gedeeltelijk gesloopt; alleen de twee torens bleven staan. Na het beleg kon hierin blijkbaar nog prima worden gewoond, want de Franse filosoof Descartes verbleef hier 'in luxe' van 1641-1643. P.C. Hooft en Constantijn Huygens kwamen er regelmatig op bezoek. Het kasteel werd in 1647, enkele jaren na het vertrek van Descartes, gerestaureerd. Het bouwwerk is daarna regelmatig aangepast, maar het interieur heeft nog altijd het karakter van de 17de eeuw.

In 1800 kwamen landgoed en kasteel in het bezit van de familie Gevers en dat bleef zo tot 1896. Daniel Gevers liet in de 19de eeuw nog een ijskelder bouwen. Het landgoed werd

Endegeest zoals het na de sloopwerkzaamheden in 1573 werd achtergelaten.

van hem geërfd door Theodoor Gevers, die het hele complex in 1896 aan de gemeente Leiden verkocht. Leiden stichtte hier vervolgens een psychiatrisch ziekenhuis, dat onder leiding stond van professor Jelgersma. Nu is het vooral bekend vanwege haar functie in de geestelijke gezondheidszorg.

WARMOND

Algemeen

Zoals reeds eerder vermeld, moesten op bevel van het Leidse stadsbestuur in 1573 de wat hogere en grotere gebouwen rondom Leiden worden gesloopt. Daarom kwamen de Leidenaren naar Warmond, waar men de dorpskerk in brand stak met als gevolg dat van de kerk nu slechts een ruïne resteert. Ook enkele kloosters gingen in vlammen op. Het 'Huys te Warmont' werd door de Spanjaarden op 6 december 1573 in beslag genomen. Op 3 oktober 1574 werd Leiden ontzet. De heer van Warmond, Johan II van Duvenvoirde, werd beloofd voor zijn inzet bij de verdediging van de stad. Prins Willem van Oranje benoemde hem tot 'Admirael ende oversten' van de oorlogsschepen op het Haarlemmermeer.

Na 3 oktober 1574 waren de verwoestingen helaas nog niet voorbij. In 1576 waren troepen van Willem van Oranje in Noordwijk gelegerd. Deze soldaten werden slecht betaald en daarom sloegen zij aan het plunderen. Hierbij werd Warmond niet gespaard. Zij namen alles mee wat ze maar konden bemachtigen.

Warmond heeft zwaar geleden tijdens en na het Beleg van Leiden: de velden waren door de soldaten vertrapt, de huizen verbrand, de oogsten en dieren geroofd. Warmond moet er troosteloos hebben uitgezien, maar het leven kwam weer op gang. Nieuwe boerderijen werden gebouwd en in de ruïne van de kerk bij de Oude Toren werd het koor hersteld.

Specifiek

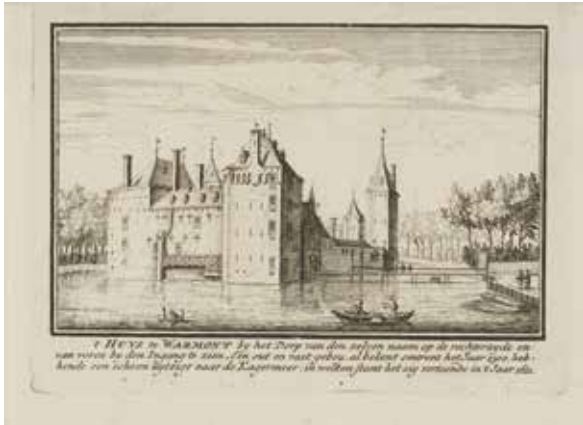
Huys te Warmont

Landgoed Huys te Warmont stamt uit de 14de eeuw. Het werd op 6 december 1573 door de Spanjaarden geconfisqueerd. De Spaanse legerleider Francesco de Valdez nam er zijn intrek. De eigenaar, Johan II van Duvenvoirde, moest vertrekken en ging Leiden met ongeveer 150 soldaten tegen de Spanjaarden verdedigen. Na het ontzet van Leiden liet Johan II het zwaar beschadigde kasteel in 1579 herstellen.

In 1774 werd het verkocht aan Cornelis Pieter van Leyden. Hij liet het verbouwen tot een neoclassicistisch zomerverblijf met boomgaarden, weilanden en moestuinen. Het huis kreeg door deze verbouwing zijn huidige aanzien. De wit gepleisterde gevels verhullen een ratjetoe aan bouwdelen uit verschillende bouwfases.

In 1901 kwam het in bezit van de Leidse textielabrikant C.H. Krantz. De familie Krantz beheerde het fraaie landgoed tot 1960. In dat jaar kocht de gemeente Warmond deze buitenplaats en verkocht vervolgens het park aan de Stichting Het Zuid-Hollands

Landschap en het huis aan de Stichting Huis te Warmond. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw wordt het huis in appartementen bewoond. Het is gelegen aan de noordkant van Warmond, aan de Herenweg.

't Huys te Warmond (1611)

De Oude Toren en Kerkruiene

Vlakbij de protestantse begraafplaats bij de Klinkenbergweg/Monseigneur Aengenentlaan staan de Oude Toren en de ruïne van de voormalige kerk. De kerk is al een ruïne sinds 1573, toen tijdens het eerste beleg van Leiden de kerk in brand werd gestoken door de Leidenaren. Door de brand stortte de kerk grotendeels in puin, slechts

een deel van de muren en de toren bleven staan.

Dit godshuis werd al in de 11de eeuw in geschriften vermeld. Het oorspronkelijke gebouw werd vermoedelijk in de 12de eeuw herbouwd. Op initiatief van de Heeren van Warmond werd de middeleeuwse kerk omstreeks 1525 verder uitgebouwd. De toren is het oudste deel van de kerk en dateert in de huidige vorm uit de 15de eeuw. Bovenop de toren prijkt als windvaan een in de zon blinkend admiraalsschip. Het is aangebracht ter herinnering aan jonkheer Johan II van Duvenvoorde. Als heer van Warmond heeft hij in 1579 het koor van de kerk weer laten opbouwen. Dat herbouwde deel is drie eeuwen lang in gebruik geweest als hervormde kerk.

Na de Reformatie was de hervormde kerkgemeente van Warmond nog vrij klein. Om de gehele kerk op te bouwen voor zo'n kleine gemeenschap was veel te kostbaar. Het gebouw raakte steeds meer in verval en in 1874 was de kerk zo bouwvallig geworden, dat de protestanten een nieuwe kerk betrokken aan de Herenweg. De resten van de oude kerk zijn als ruïne nog steeds zichtbaar.

Gezicht op de Oude Toren en Kerkruiene (1850)

VOORSCHOTEN

Algemeen

Al in oktober 1573, tijdens het eerste beleg, staken de Geuzen de Dorpskerk en nog veel meer in brand. Toen de Spanjaarden bij het tweede beleg Leiden omsingelden, werd door hen aan de Wadding een schans gebouwd en het dorp Voorschoten versterkt. Waarschijnlijk zijn hierbij veel huizen afgebroken om bouw materiaal voor de versterkingen te leveren.

Ook werden huizen afgebroken omdat zij in het gebied lagen waar alle gebouwen op bevel van het Leidse stadsbestuur moesten worden afgebroken. Deze huizen lagen langs de Rijndijk, aan de Wadding en langs de Leidseweg tot aan de Hofweg; in totaal ongeveer 100 van de daar aanwezige 135 huizen. De meeste huizen en kastelen ten zuiden van Voorschoten zijn gespaard gebleven.

Tijdens het beleg had Voorschoten te maken met de Spaanse bevelhebber Carion Lopez Gallio. Hij had zijn hoofdkwartier naast 'Fort Voorschoten' in kasteel Ter Lips (daar waar nu de Frisoflat staat). Het vermoeden bestaat dat het Spaanse kamp daar in de buurt heeft gestaan. Ook waren Spaanse soldaten ingekwartierd in het tot fort versterkte dorp Voorschoten.

In Voorschoten lag ook Schans Ter Wadding en bij Allemansgeest, daar waar de Vliet en de Oude Vliet (tegenwoordig Korte Vliet) samenkomen, was een soort 'schans/waterfort'. Van dit waterfort is weinig bekend; daar is waarschijnlijk niet gevochten. Wel kunnen Spaanse soldaten via deze 'dubbelschans' zijn gevlucht.

Na het ontzet van Leiden werd de dorpskerk van Voorschoten door de Geuzen geplunderd.

Het versterkte Voorschoten op de kaart van Hans Lieferinck (1574)

In Voorschoten en omgeving had men ook nog enige tijd last van de Spanjaarden die in het gebied rondzwierven. Pas toen de Spaanse troepen in 1576 Holland definitief verlieten, kwam de rust in Voorschoten terug en werd de kerk herbouwd. Hierbij kwam de grafkelder Duivenvoorde, die oorspronkelijk in de oude kerk lag, buiten de kerk in de openlucht te liggen.

Specifiek

Schans Boshuizen

Half juli 1574 trokken de Spanjaarden vanuit hun schans Ter Wadding richting de stad Leiden en richtten een schans op bij Boshuizen, gelegen waar nu de Haagweg loopt, in de buurt van de huidige Boshuizerkade. De Leidenaren vonden dit erg bedreigend, want de Spanjaarden konden met hun vuurwapens de verdedigers op de stadswal treffen. Leiden besloot tot een tegenaanval. Op 29 juli trok via de Witte Poort (in de buurt van het huidige Noordeinde) een flinke troepenmacht van vrijbuiters, vrijwilligers en schutters onder leiding van Jan van der Does richting Boshuizen. Zij behaalden een eenvoudige overwinning en ruim zestig Spanjaarden werden gedood. 'Gezamenlijk hebben zij onverschrokken en onverhoeds de vijand overvallen in de schans op de Boshuizersluis, buiten de Wittepoort. Ze hebben er velen doodgeslagen en doodgeschoten'. Aan Leidse kant waren er nauwelijks verliezen. Met een aantal afgehakte hoofden en oren als trofee, kwam Van der Does met zijn mannen triomfantelijk terug in de stad. Dit is het grootste oorlogssucces dat Leiden tijdens het beleg heeft bevochten.

Uitval op de Boshuizerschans (Schilderij in bezit van de Lakenhal)

Schans Ter Wadding

De Spaanse Schans Ter Wadding lag aan de noordzijde van Voorschoten, in de buurt van De Vink en de buitenplaats Ter Wadding, ongeveer aan het begin van de Leidseweg. De plek was strategisch gekozen: vlak bij de Oude Rijn, daar waar deze een knik richting Katwijk maakt en bij de plek, waar de Korte Vliet in de Rijn uitmondt.

De buitenplaats Ter Wadding is van na het ontzet van Leiden, vermoedelijk uit het begin van de 18de eeuw. Het huidige landhuis is van omstreeks 1775 en werd twee eeuwen later, tussen 1972 en 1974, grondig gerestaureerd.

Reconstructie van de Schans Ter Wadding

Dorpskerk Voorschoten

De dorpskerk werd de door Geuzen in oktober 1573 in brand gestoken en raakte daardoor zwaar beschadigd. In 1583 werd het voorste deel van de kerk hersteld; pas nadat in 1595 de toren was herbouwd stond er weer een echte dorpskerk. In 1702 verbrandde door blikseminslag de houten constructie van de torenspits. Deze werd vervangen door een kopie van de naaldspits van 1595 met de

vier obelisksen op 'het vierkant' van de toren. Deze nieuwe spits werd betaald uit giften van o.a. de ambachtsheer Jacob van Wassenaer van Duivenvoorde en Pieter de La Court van Allemansgeest. Ook een kerkloterij bracht geld in het laatje.

In 1798, toen - in het kader van de gelijkheid - de kerkelijke goederen werden verdeeld over de hervormden en katholieken, werd de toren eigendom van de gemeente Voorschoten. De reden was dat van oudsher de kerktoren een openbare functie had, los van de kerkdiensten. Bij brand en belangrijke evenementen werd de klok geluid en het torenuurwerk gaf de lokale tijd aan. De veranderde status van de toren bleek toen in 1809 hier, na verkoop van het Ambachtshuis, een hok voor gevangenen werd ingericht. Vanaf 1850 nam het aantal inwoners van Voorschoten flink toe met een steeds groter wordend protestants deel. Daarom werd besloten het bouwvallige en te klein geworden schip van de kerk af te breken en te herbouwen. Het nieuwe gebouw in neogotische stijl voldeed daarna weer uitstekend.

De huidige kerk is samengesteld uit onderdelen van diverse bouwjaren: een schip is van 1868 en een toren van eind 16de eeuw. Inpandig is de kerk in het jaar 2000 ingrijpend gemoderniseerd. In 2020 volgde een nieuwe renovatie, waarbij de uitbouw vervangen werd door een grotere nieuwbouw

Gezicht op Voorschoten met de Nederlands Hervormde Kerk (1776)

Allemansgeest

Waar de Vliet en de Oude Vliet samenkomen en waar nu restaurant Allemansgeest is, was destijds een waterachtig fort. Er is niet veel over bekend en vermoedelijk is daar niet gevochten. De buitenplaats 'Almansgeest' stamt uit 1369 en is genoemd naar IJsbrand

Almanszoon, de eigenaar van de grond van een gebied rond wat later de Leidseweg ging heten. Er stonden boerderijen op en er was een buitenplaats. Tijdens het Beleg van Leiden zijn alle gebouwen platgegooid en is de buitenplaats aan het water omgebouwd tot fort. In 1582 is de grootste boerderij, de Corneliahoeve, herbouwd. Het terrein kwam in handen van raadspensionaris Johan de Witt, die het in 1662 verkocht aan de Leidse textielhandelaar Allard Poelaert. Daarna wisselde het regelmatig van eigenaar. De bekende Leidenaar Pieter de la Court, zoon van de naamgever van het universiteitsgebouw der Sociale Wetenschappen, is eind 18de eeuw eigenaar geweest.

In 1753 werd de boerderij/herberg 'Rust-Wat' aan de Vliet aangekocht door Emerentia van Rijckevorsel, die deze boerderij Allemansgeest ging noemen. De herberg was een vaste aanlegplaats van de trekschuit tussen Amsterdam en Den Haag.

Blijkens een akte van 21 juni 1822, gaf de toenmalige eigenaar Hendrik Staal in 1822 aan de buitenplaats een andere naam: 'Berbice', de naam van de suikerplantage van een voormalige Nederlandse kolonie aan de noordkust van Zuid-Afrika. Kort daarna, in 1829, kwamen boerderij Allemansgeest en buitenplaats Berbice in verschillende handen, waardoor het verband tussen de beide namen ook formeel werd losgekoppeld.

Gezicht op Allemansgeest en buitenplaats Berbice (tekening van Jacob Timmermans, ca. 1788)

ZOETERWOUDE

Algemeen

Op 17 september 1574 vonden bij de Voorweg te Zoetermeer schermutselingen plaats tussen de Spanjaarden en de Watergeuzen. Deze staan bekend als de ‘Slag bij Zoetermeer’. Er was slechts één plek waar de Geuzen de Voorweg konden doorkruisen. Daar werden zij door de Spanjaarden tegengehouden, zodat zij - om in Leiden te komen - een andere route moesten kiezen.

De Geuzen maakten een omweg via de Kruisweg en Benthuizen naar de Noord Aa, waar zij helaas weer op de Spanjaarden stuitten. Hier ging het er eveneens heftig aan toe. Uiteindelijk wonnen de Geuzen deze slag en konden zij in principe optrekken naar Leiden. Het water stond echter te laag om verder te kunnen varen. Op 28 september kwam Willem van Oranje hier de Geuzen moed inspreken. Gelukkig sloeg de windrichting eind september om en kon de geuzenvloot eindelijk verder.

Specifiek

Dorpskerk Zoeterwoude

Toen de Geuzen bij de hoek Dorpsstraat/Watertje ter hoogte van de Zoeterwoudse kerk waren, beseften de Spanjaarden dat zij geen kans hadden en vluchtten over de Hofweg richting Voorschoten. De zegenvierende Geuzen staken de huizen aan de rand van het dorp in brand en deze brand sloeg over naar de kerk. Van de uit de 14de/15de eeuw stammende dorpskerk stonden alleen de ondereinden van de muren nog overeind en was de toren haar spits kwijt. De Geuzen hebben vervolgens het dijkje bij de Kerkweg doorgestoken, waardoor de polder achter Zoeterwoude onder water liep. Hierna konden zij Leiden bereiken.

Gezicht op de kerk van Zoeterwoude (1783)

Het duurde een flink aantal jaren voordat men met de restauratie van de dorpskerk begon. Waarschijnlijk had men de eerste jaren meer oog voor zaken van waterstaatkundige aard, zoals het repareren van dijken en het op peil brengen van de waterhuishouding in de omliggende polders, dan voor het restaureren van de kerk. Tegen het einde van de 16de eeuw werd de dorpskerk herbouwd.

Geuzenbrug

Verder dan de Noord Aa kwamen de Geuzen vanuit Zoetermeer op 21 september 1574 niet omdat het water onvoldoende steeg en de schermutselingen met de Spanjaarden niet veel succes opleverden. Op deze locatie, waar de Geuzen langdurig oponthoud hadden, bevindt zich nu een brug met de toepasselijke naam 'Geuzenbrug'.

Geuzenbrug

Destijds verscheen hier Willem van Oranje op een galei om zijn troepen moed in te spreken. Op 29 september sloeg het weer eindelijk om: er kwam een noordwesterstorm met veel regen. Het water steeg weer en de Geuzen konden verder richting Leiden. Wilden zij van de Noord Aa naar Leiden varen dan kon dat via de Zuidbuurtse Wetering of via de Weipoortse Vliet. Maar beide waren op dat moment niet mogelijk, zodat de Geuzen besloten hier en daar nog wat dijkjes door te steken en over het ondergelopen land te gaan. In de nacht van 1 op 2 oktober zeilden zij van de Noord Aa naar Leiden.

Schietend voeren de Geuzen over het onder water staande land richting de Dorpskerk van Zoeterwoude. Vele boerderijen in de Weipoort gingen in vlammen op. De Spanjaarden, die zich in de Dorpskerk hadden verschanst, zagen de branden om zich heen, vreesden te worden omsingeld en vluchtten.

In de buurt van deze brug is later nog een anker van een geuzenschip gevonden. Het anker is in particulier bezit, maar kan in het Cultuurhuis bij de Dorpskerk (tijdelijk) worden bezichtigd.

Huis te Zwieten

Van het voormalige kasteel Huis te Zwieten resteert nog het omgrachte terrein op het huidige Heineken complex. Wanneer het is gesticht is onduidelijk, maar dat moet vóór 1312 zijn geweest. De eerste eigenaar die ook echt als kasteelheer bekend staat, was Dirk van Zwieten. Hij sneuvelde in 1345 in de slag bij Staveren.

Toen de 80-jarige oorlog uitbrak moest Adriaan van Zwieten in 1568 vluchten voor Alva, die hem verbande en vogelvrij verklaarde. Adriaan sloot zich aan bij de Geuzen die Den Briel innamen.

Toen de Spaanse troepen begonnen met de belegering van Leiden werd Huis te Zwieten door hen zwaar beschadigd. Tijdens gevechten in september 1574, toen de Geuzen van Zoetermeer naar Leiden trokken, werd het door hen in brand gestoken.

Na het ontzet van Leiden werd het kasteel herbouwd. Na ruim een eeuw raakte het in verval en in 1717 werd het opnieuw verbouwd tot een soort landhuis. Ergens tussen 1785 en 1805 is het definitief gesloopt.

Huis te Zwieten (1607)

LEIDEN

Algemeen

Hongerige bevolking

Vanwege de hermetische afsluiting van de stad door de Spaanse bevelhebber Valdez, was er nauwelijks voedsel. Dankzij een strenge rantsoenering hielden de Leidenaren het lang vol, maar in augustus 1574 werd de situatie nijpend. De bevolking werd onrustig en veel hongerige Leidenaren besloten de stad te ontglippen. Sommigen van hen besloten zelfs de Spaanse koning Filips II te steunen. Deze 'glippers' gaven de Spaanse troepen strategische informatie over de situatie binnen de stadsmuren.

De Leidse bevolking werd steeds ontevredener. De Leidse burgemeester Van der Werf moest laten zien wat hij waard is. Op 8 september 1574 hield hij een spoedvergadering op het stadhuis. Buiten stond de hongerige bevolking, die vond dat de stad zich moest overgeven. Stadssecretaris Jan van Hout besloot de schutterij erbij te roepen, die de menigte nog maar net in toom kon houden. Het verhaal gaat dat uiteindelijk burgemeester Van der Werf besloot zijn eigen lichaam als voedsel aan de hongerige bevolking aan te bieden.

Valdez, die doorhad dat de Leidse bevolking ernstig verzwakt was, wilde gebruik maken van de situatie en de stad aanvallen om zo de strijd in zijn voordeel te beslechten. Maar zijn geliefde, de Haagse Magdalena Moons, wist hem hiervan te weerhouden. Zij haalde Valdez over om Leiden niet aan te vallen, omdat haar vrienden en familie nog in de belegerde stad zouden zijn. In ruil voor het uitstellen van een aanval op Leiden, beloofde Magdalena met Valdez te trouwen.

Van der Werf biedt zijn lichaam aan de bevolking aan (Schilderij van Van Bree in de Lakenhal)

Water als wapen

Toen de hongersnood op zijn hoogst was, zochten de Leidenaren een manier om contact te maken met de Geuzen van Willem van Oranje. Uiteindelijk werden enkele postduiven de stad uit gesmokkeld naar de Geuzen en deze vlogen van geuzenaanvoerder Louis de Boisot weer terug naar Leiden met een bericht.

De geuzenvloot bereikte eind september Zoeterwoude. Het water steeg en steeg en toen in de nacht van 2 op 3 oktober bij de Koepoort met groot lawaai een deel van de verzwakte Leidse stadsmuur instortte, raakten de Spanjaarden in paniek en besloten te vluchten, bang voor een aanval van de Leidenaren en voor het opkomende water. In de stad wist men nog van niets.

Een jonge Leidenaar, Cornelis Joppensz, besloot op onderzoek uit te gaan. Hij sloop naar de rand van de stad en zag vanaf de stadsmuur dat schans Lammen er verlaten bijlag. De Spanjaarden moesten haastig vertrokken zijn, want Gijsbrecht Cornelisz. Schaeck vond kort daarna op de schans een pot met wortelen, uien, vlees en pastinaken. Deze maaltijd is later bekend geworden onder de naam 'hutspot'.

Op 3 oktober, 's morgens om acht uur, voeren de Geuzen de stad via de Vliet binnen.

Dankdienst in de Pieterskerk op 3 oktober 1574

Voor de uitgehongerde Leidenaren hadden ze kaas, haring en wittebrood meegenomen. Het ontzet was een feit en de stad was bevrijd!

De gelovige Leidse bevolking stroomde naar de Pieterskerk en dankte God voor de overwinning op de Spanjaarden. Sinds 1574 wordt elk jaar op 3 oktober in de Pieterskerk een dankdienst gehouden.

Leiden Ontzet, Holland gered

Het ontzet van Leiden was een belangrijke mijlpaal in de strijd tegen de Spanjaarden om een onafhankelijke republiek te worden. Leidens Ontzet bleek het begin van de terugtocht van de Spanjaarden uit Holland. Niet lang daarna, in 1588, ontstond de Republiek der Nederlanden. 'Leiden ontzet, Holland gered' is daarom een historische leus geworden.

Als dank voor de inzet en moed van de Leidse bevolking schonk Willem van Oranje de Leidenaren een universiteit, die op 8 februari 1575, vier maanden na het Ontzet van Leiden, werd ingewijd.

Specifiek

Schans Lammen

Schans Lammen was een schans die door de Leidenaren in oktober 1573 net buiten de stad was aangelegd en later door de Spanjaarden werd veroverd. Zoals de meeste schansen, lag deze op een strategische plaats: bij de kruising van de Vliet, de Roomburgerwatering (nu het Rijn- en Schiekanaal) en de Vrouwenvaart (bij Cronesteyn). De schans bewaakte de zuidwestelijke toegang tot Leiden. Deze schans is vooral bekend geworden door de vondst van de door de Spanjaarden op 3 oktober 1574 achtergelaten

Beeldje Cornelis Joppensz. met hutspot

hutspot, daarmee een symbool voor het vertrek van de vijand en het Ontzet van Leiden.

Hoewel hiervan nu niets meer te zien is op deze historische locatie, leeft de naam nog wel voort in de omgeving ervan: het Lammenschansplein, de Lammbrug, de Lammenschansweg en het station Lammenschans.

Op het plein voor dit station staat sinds 1961 een beeld van Cornelis Joppensz. met de hutspot, waarmee wellicht de suggestie wordt gewekt dat de schans bij het huidige station gelegen was. De schans lag echter in het tallud van de huidige Lammbrug, aan de zijde van Polderpark Cronesteyn. In oktober 2020 werden daar, na een initiatief van Sjaak van der Geijn om deze actie te ondernemen, door archeologen resten van Schans Lammen aangetroffen.

Jan van Houtmonument

Op de hoek van het Plantsoen, naast de Jan van Houtbrug, bevindt zich het Jan van Houtmonument. Hierop staan vier helden van het Ontzet van Leiden afgebeeld: prins Willem van Oranje, Louis de Boisot, Jan van der Does en Jan van Hout. Louis Boisot was de geuzenleider, Jan van der Does de bevelhebber van de troepen en Jan van Hout de stadssecretaris.

De laatste twee weerhielden het weifelende stadsbestuur ervan om in te gaan op de verlokkelijke aanbiedingen van de Spanjaarden om zich over te geven. Na het ontzet

hebben zij zich zeer ingespannen om de door Willem van Oranje aan Leiden geschonken universiteit te laten uitbloeien tot een zeer vooraanstaande Alma Mater.

Jan van Houtmonument

Koningin Wilhelmina en prins Hendrik bij de onthulling van het Jan van Houtmonument op 3 oktober 1924

Op 3 oktober 1924, bij de herdenking en viering van 350 jaar Leidens Ontzet, brachten koningin Wilhelmina en prins Hendrik een bezoek aan Leiden. Bij die gelegenheid onthulden zij dit monument voor de helden van het Beleg en Ontzet van Leiden.

Vlietbrug

In de vroege ochtend van 3 oktober 1574 kwamen de Watergeuzen in hun schepen via de Vliet Leiden binnen. Op allerlei prenten met de intocht van de Geuzen staat de iconische Vlietbrug afgebeeld. Het meest bekend is wellicht het schilderij van Otto van Veen, dat in het bezit is van het Rijksmuseum te Amsterdam. Hieronder een andere prent, in het bezit van Erfgoed Leiden en Omstreken.

Afbeelding van de intocht der Geuzen

Iets verderop, op de Sint Jeroensbrug bij het Rapenburg, werden de Geuzen verwelkomd door het Leidse stadsbestuur. Daar werd door de Geuzen kaas, haring en wittebrood aan de hongerige bevolking uitgedeeld. Ter herinnering aan dit feit bevindt zich in de kademuur van de Sint Jeroensbrug, ruim een meter boven de waterlijn, een gedenksteen met het volgende vers van Jan van Hout:

Gedenksteen op de Sint Jeroensbrug

MEN · WAS · IN · GROOT · VERDRIET ·
WANT · ETEN · WASSER · NIET ·
EN · 'TVOLC · VAN · HUNGER · SCHREIDEN ·
TEN · LAETST · GOD · NEDER · SIET ·
EN · ZUNT · DEVR · DEZE · VLIET ·
BROOT · SPIZ · EN · DRANCK · IN · LEIDEN ·

In het vers zitten enkele bijzonderheden verstoppt. Een elftal letters is onderstreept en leveren samen 'DRIE OCTOBER' op. Het totaal van 131 lettertekens die samen de tekst uitmaken, is precies het aantal dagen dat het tweede beleg duurde.

Standbeeld van Van der Werf

In 1874, bij 300 jaar Leidens Ontzet, werd besloten om op de Grote Ruïne, ontstaan door de ramp met het buskruitschip op 12 januari 1807, een standbeeld voor burgemeester Van der Werf op te richten. Het geld hiervoor moest door een inzameling onder de bevolking worden verkregen en het duurde tien jaar voordat dit bijeen was en het beeld kon worden geplaatst. Het standbeeld staat op een vierkant voetstuk midden in het Van der Werfpark

Standbeeld van Van der Werf

met aan de voet een mozaïek van planten die samen het wapen van Leiden uitbeelden. Vier bronzen reliëfs op de zijden van het voetstuk vertellen het verhaal van Leidens Ontzet. Hierboven hangen naast het Leidse wapen ook de wapenschilden van de waterschappen Rijnland, Delftland en Schieland, die onder water werden gezet om Leiden te kunnen ontzetten. Ieder jaar, op 2 oktober tijdens de Taptoe, staat hier het college van burgermeester en wethouders van Leiden opgesteld en wordt het volkslied gespeeld. Op 3 oktober vindt hier 's morgens om 8 uur de koraalzing plaats.

Huis van Van Duivenbode (Rapenburg 94)

Willem Cornelisz. Spielman was een Leidse muzikant die op Rapenburg 94 woonde en daar duiven hield. Hij stelde zijn duiven ter beschikking om berichten tussen het

Gewelsteen met het wapen van Van Duivenbode op Rapenburg 94

stadsbestuur en de Geuzen over te brengen. De duiven werden in manden naar de geuzenvloot op de Noord Aa gebracht. Ter bevestiging van de ontvangst van de duiven stuurde De Boisot er direct een direct terug met een boodschap voor Jan van der Does.

Boisot waarschuwde Van der Does om geen schepen toe te laten die zogenaamd voedsel kwamen brengen, want dat was een list van de Spanjaarden. Speelman bracht de boodschap aan Van der Does over. Het stadsbestuur was opgelucht dat het contact met de geuzenvloot was hersteld en verbood het schieten op vogels: de duif zou immers geraakt kunnen worden!

Toen op 29 september een tweede duif met nieuws van Willem van Oranje in de stad aankwam, werd dit bericht aan de bevolking voorgelezen. Na het ontzet van Leiden werd Speelman als held gehuldigd. Hij mocht zich 'Van Duivenbode' gaan noemen en kreeg een familiewapen dat op Rapenburg 94 nog altijd is te zien. Volgens de overlevering werden de duiven na hun dood 'met uitgespreide vlerken' opgezet en tentoongesteld in de kamer van de burgemeester.

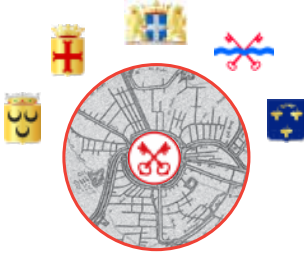

Pieterskerk

Pieterskerk

Op de dag van het Ontzet van Leiden, op 3 oktober 1574, werd direct in de Pieterskerk een dankdienst gehouden, waarin men God bedankte voor het feit dat de Spanjaarden het beleg van de door honger en pest geteisterde stad hadden afgebroken.

Van deze plechtigheid is bekend dat de dienst opende met psalm 9 en dat psalm 40 de slotzang was. De dankdienst werd daarna een jaarlijks, tot op de dag van vandaag, terugkerende gebeurtenis.

FIETSROUTES SPOREN VAN 3 OKTOBER

Algemeen

Een fietsroute langs alle zesentwintig ‘Sporen van 3 Oktober’ zou een lengte hebben van meer dan 60 km, wat neerkomt op ongeveer vier uur fietsen zonder stop. Omdat het de bedoeling is dat de deelnemers aan deze fietsroute afstappen bij de sporen om daar via een QR-code kennis te kunnen nemen van het ‘verhaal’ of het ‘virtual reality beeld’ van deze bijzondere locaties, zou één fietsroute langs alle sporen met het aanhoren en bekijken van de sporen meer dan zes uur in beslag nemen.

Daarom is ervoor gekozen om twee routes aan te bieden: een noordelijke langs de sporen in Oegstgeest, Warmond, Voorschoten en Leiden, en een zuidelijke route langs de sporen in Zoeterwoude, Leiderdorp en Leiden. Beide routes hebben een lengte van ruim 30 km en kunnen met ook het aanhoren of bekijken van de informatie over de sporen in ongeveer vier uur worden afgelegd. Indien men dat wil, kan men natuurlijk ook beide combineren tot een fietstocht van een hele dag. De routes vormen een ronde, waarbij men op ieder punt kan opstappen en daar ook weer kan eindigen.

Route-aanduidingen en gebruikte afkortingen

De routes zijn aangegeven via straatnamen. De ‘Sporen van 3 Oktober’ zijn vet gedrukt en voorzien van de naam, zoals deze in dit boekje eerder is vermeld. Bij ieder spoor kan men via de QR-code een verhaal of een virtual reality presentatie horen of zien. Ook wordt in de beschrijving aangegeven als men een nieuwe gemeente binnenkomt.

Verder worden in de beschrijvingen de volgende afkortingen gebruikt:

RA = rechtsaf; LA = linksaf; RD = rechtdoor;

RN = routenummer van te volgen ANWB knooppuntenroute.

NOORDELIJKE ROUTE (ca. 35 km)

Men kan overal starten, maar in onderstaande beschrijving is Schans Lammen als startpunt genomen.

Start Leiden bij Schans Lammen (Cronesteyn)

- ⇒ Vertrek bij restaurant Cronesteyn (**Schans Lammen**); ga het tunneltje bij de brug onderdoor.
- ⇒ Direct na het tunneltje RA en weer RA de Lammebrug over, RD het volgende tunneltje onderdoor (volg RN 77) en direct na dit tunneltje RA.
- ⇒ Eerste weg LA (Zoeterwoudseweg) en deze helemaal uitrijden, dan schuin RA (Vrijheidslaan) en het spoor over (Herenstraat).
- ⇒ De Herenstraat helemaal afrijden (let op: bij de rotonde met de Koninginnelaan RD de Herenstraat vervolgen).
- ⇒ Vóór de brug (Koepoortsbrug) RA, de Zoeterwoudsesingel op.
- ⇒ Bij het stoplicht LA de brug over (Jan van Houtbrug); rechts het **Jan van Houtmonument**.
- ⇒ Omkeren bij dit monument, de Korevaarstraat oversteken, langs de andere kant van het water over de Jan van Houtkade (richting RN 86).
- ⇒ Bij de Doezastraat RA en de tweede straat LA (Molensteeg) naar de Molensteenbrug (**Vlietbrug**; de QR-code staat op deze brug om zo goed zicht te hebben op de Vlietbrug).
- ⇒ Na de Molensteenbrug RD de Bakkersteeg in en aan het einde RA (Kaiserstraat) tot het Rapenburg bij Café L'Esperance.
- ⇒ Hier RA het Rapenburg op en doorrijden tot de Doezastraat bij de ingang van het Van der Werfpark.
- ⇒ **Standbeeld van der Werf**. Na het audioverhaal beluisterd te hebben eventueel de fiets neerzetten en heen en weer lopen naar het standbeeld.
- ⇒ Terug bij de fiets, de brug over (Nieuwsteegbrug) en LA het Rapenburg op naar **Huis van Duivenbode** op Rapenburg nr. 94.
- ⇒ Het Rapenburg vervolgen tot de Kloksteeg en daar RA naar de **Pieterskerk**.
- ⇒ Om de Pieterskerk heen en via het Pieterskerkhof naar de Pieterskerkgracht.
- ⇒ Aan het einde van de Pieterskerkgracht LA de Langebrug op en doorrijden tot het Rapenburg.
- ⇒ Bij het Rapenburg RA tot de hoek Breestraat/Kort Rapenburg en daar RD oversteken naar het Kort Rapenburg.
- ⇒ RD over de Prinsessenkade, RD over de Turfmarkt, RD over de Nieuwe Beestenmarkt.
- ⇒ RD langs molen De Valk, over de Valkbrug naar het Schuttersveld (fietspad links nemen).

- ⇒ Onder het spoor door naar de Rijnsburgerweg en daar links blijven tot de (niet zo goed zichtbare) brug, direct na nr. 62 (**Schans Op Poelbrug**).
- ⇒ De Rijnsburgerweg even vervolgen en bij de rotonde RA oversteken en tweede weg rechts (Houtlaan).
- ⇒ Op de Houtlaan na het ziekenhuis Alrijne en iets voorbij de bocht LA het fietsbruggetje over en na de brug direct LA.
- ⇒ Op deze Groene Maredijk door de Leidse Hout helemaal doorfietsen tot aan de Oegstgeesterweg en daar LA naar de rotonde bij de Warmonderweg

Oegstgeest (deel 1)

- ⇒ Bij deze rotonde RA en eerste weg RA: Poelgeesterweg naar **Kasteel Oud-Poelgeest**.
- ⇒ Via de Poelgeesterweg (voor het hek van de kasteellaan LA) naar de Kwaaklaan.
- ⇒ Aan het einde van de Kwaaklaan naar het bord van RN 91 (**Schans De Quackel**).
- ⇒ LA langs de Haarlemmertrekvaart tot de Abtspoelweg (volg RN 77).
- ⇒ Daar RA, langs het Tolhek de gemeente Warmond in over de Oranje Nassaulaan (volg RN 76).

Warmond

- ⇒ Onder het spoor door, dan schuin rechts de Sweilandstraat in, RA de Lockhorstlaan in en dan LA over de Jan Steenlaan (volg RN 52). Vervolgens RD over de Dorpsstraat en de Burgemeester Ketelaarstraat tot **Huis te Warmont**.
- ⇒ LA de Beatrixlaan doorrijden tot bij de Herenweg en daar LA over de Herenweg.
- ⇒ Op deze Herenweg, na de kerk, RA de Seminarielaan in, dan RA over De Krogt.
- ⇒ Bij het weiland met het ooievaarsnest LA naar de **Oude Toren en Kerkruiene**.
- ⇒ Na het bezichtigen van deze bijzondere locatie de Laan van Oostergeest vervolgen, vervolgens over de Monseigneur Aengenentlaan, dan LA via Bisschopslaan terug naar de Herenweg.
- ⇒ Op de Herenweg voorbij Huize Liduina RA de Van Duivenvoordenstraat in, LA over de Van Wassenaarstraat, RA over de Van der Woudestraat en gelijk links naar het Spoorpad (volg RN 68) en dit een heel stuk volgen (tot bij het spoor ter hoogte van Sikkens).
- ⇒ Bij het bord van RN 68 LA en gelijk over het spoor weer LA (volg RN 74). Eerst langs de A4 en steeds op de Haarlemmerstraatweg blijven; rechts blijven bij de kruising met de Haaswijklaan en de Haarlemmerweg vervolgen.

Oegstgeest (deel 2)

- ⇒ De Haarlemmerstraatweg vervolgen tot bij het **Groene Kerkje** aan de linkerkant.
- ⇒ RD over de brug de Dorpsstraat in, RD over de Rhijngeesterstraatweg tot de rotonde direct na de Willibrorduskerk (**Schans De Voskuyl**).
- ⇒ Over de rotonde RD de Endegeesterstraatweg in en doorrijden langs de ingang van Endegeest tot bij het huis met nr. 6, tegenover het voetpad naar **Kasteel Endegeest**.
- ⇒ Het kasteel te voet bezoeken en weer terug naar de Endegeesterstraatweg bij huis nr. 6.
- ⇒ De Endegeesterstraatweg vervolgen (rechterkant aanhouden); aan het einde LA de Wassenaarseweg op en direct RA de Niels Bohrweg in.

Leiden (deel 2)

- ⇒ Aan het einde van de Niels Bohrweg (vanzelf) LA naar de Einsteinweg en dan de eerste weg RA (Ehrenfestweg).
- ⇒ De drukke Plesmanlaan oversteken bij de verkeerslichten en RD naar de Haagse Schouwweg en daar vlak vóór het tunneltje bij de splitsing van het fietspad de linkerkant nemen (niet het tunneltje in) en het fietspad langs de Doctor Lelylaan nemen.
- ⇒ Doorrijden en steeds zo dicht mogelijk langs de Doctor Lelylaan blijven tot de Churchillbrug.
- ⇒ Na de brug het tunneltje onderdoor en LA naar de Haagweg tot de hoek Haagweg/ Ter Haarkade, vlak na de moskee (**Schans Boshuizen**).
- ⇒ Terugrijden over hetzelfde stukje op de Haagweg (volg RN 02) en bij de Churchillaan het tunneltje onderdoor tot vlak voor de brug (Waddingerbrug). Dit is vlakbij de locatie waar vroeger **Schans ter Wadding** lag.

Voorschoten

- ⇒ Over de brug RA de Leidseweg/Vinkweg oversteken en RA richting spoor naar bord van RN 53 en daar LA het fietspad langs het spoor volgen en steeds RN 90 aanhouden (Baron van Heemstrapad, Tuinderspad, Gershwinpad, Oranjewatering, Van Wassenaarlaantje) tot het bord van RN 90, vlakbij station Voorschoten.
- ⇒ Bij het bord van RN 90 scherp naar links over de Wijngaardenlaan en richting RN 57 aanhouden.
- ⇒ Aan het einde van de Wijngaardenlaan RA de Schoolstraat op tot bij het bord van RN 57. Daar oversteken en schuin links de Voorstraat in (richting RN 91) tot bij nr. 11; daar op de hoek Voorstraat/Kerkplein is de **Dorpskerk**.
- ⇒ Direct na de kerk RA de Molenlaan in (richting RN 91). Einde Molenlaan RD over de Carl Fabritiuslaan en LA bij het Frans Halsplantsoen tot het bord van RN 91.

- ⇒ RA de Blauwe brug (Vlietlandbrug) over de Vliet nemen en na de brug LA de Vlietweg op (richting RN 03) tot schuin tegenover **Allemansgeest** (30 meter verder dan recht tegenover).
- ⇒ De Vlietweg vervolgen tot het eindpunt/startpunt Cronesteyn (**Schans Lammen**)..

ZUIDELIJKE ROUTE (ca. 32 km)

Men kan overal starten, maar in onderstaande beschrijving is Huis Te Zwieten (bij Heineken) als startpunt gekozen.

Start in Zoeterwoude t.o. Heineken op de Ommedijkseweg/Burgemeester Smeetsweg bij het gedenkteken van **Huis Te Zwieten**.

Zoeterwoude (deel 1)

- ⇒ Op de Ommedijkseweg/Burgemeester Smeetsweg ter hoogte van Heineken nabij het Esso benzinestation (Huis Te Zwieten); ga richting Hoge Rijndijk (volg RN 68).
- ⇒ Bij de Hoge Rijndijk (bordje van RN 68) LA en volg RN 18.

Leiderdorp

- ⇒ Bij het bordje van RN 18 RA de fietsbrug over en na de brug LA de Hoofdstraat in richting RN 69.
- ⇒ Aan het einde van de Hoofdstraat bij de kerk (links de Bruggestraat): **Schans van Valdez**
- ⇒ Direct voorbij de kerk RA (de smalle Kerklaan). Deze komt uit op de Kastanjelaan, daar even LA en gelijk RA (Burg. Brugplein) en dan de Meidoornstraat.
- ⇒ Daar even LA en gelijk RA (heet ook Burg. Brugplein) tot de (drukke) Acacialaan. Schuin links oversteken (kijk uit!) naar de Kom van Aaiweg.
- ⇒ Deze gaat over in het Essenpark en doorrijden tot het punt waar je niet verder rechtdoor kunt (**Klooster Engelendael**)
- ⇒ LA (volg RN 69), drukke Persant Snoepweg oversteken (kijk uit!) en RN 69 volgen naar de Van Diepingenlaan.
- ⇒ De Van Diepingenlaan uitrijden naar het hoge appartementencomplex. Vóór het appartementencomplex LA naar de rechterzijde van de Laan van Ouderzorg.
- ⇒ Op de Laan van Ouderzorg de tweede weg RA (Splinterlaan) en deze uitrijden en aan het eind LA tot voor de Spanjaardsbrug.
- ⇒ Vlak vóór de Spanjaardsbrug RA langs de Zijldijk (volg RN 44).

- ⇒ Iets voorbij de autowasplaats 'Selfie Wash', bij ingang bedrijventerrein De Baanderij, lag vroeger rechts de **Zijlhof** en links, aan de overkant van het water, **Huis Stenevelt**
- ⇒ Over de Zijldijk doorfietsen; onder de Zijlbrug door tot de Driegatenbrug (**Schans Sarana**)
- ⇒ Terug langs de Zijldijk, onder de Zijlbrug en na de brug direct LA richting RN 01.

Leiden

- ⇒ De brug over en Leiden in. Blijf ongeveer driehonderd meter aan de linkerkant van de Willem de Zwijgerlaan doorrijden; steek over het viaduct naar de rechterkant van de Willem de Zwijgerlaan en fiets verder door tot onder het spoor.
- ⇒ Na het spoor LA oversteken, direct RA en dan direct LA (de Mariënpoolstraat).
- ⇒ Rijd de Mariënpoolstraat uit tot de Rijnsburgerweg en steek daar over (goed uitkijken!) en ga LA richting het station.
- ⇒ Onder het spoor RD, over het Schuttersveld (fietspad rechts) en RD langs over de Valkbrug, langs Molen de Valk, RD over de Nieuwe Beestenmarkt, RD over de Turfmarkt, RD over de Prinsessenkade.
- ⇒ RD oversteken over het Kort Rapenburg tot aan het Rapenburg.
- ⇒ De rechterkant van het Rapenburg nemen tot na het Academiegebouw en daar LA en bij Café Barrera de Kloksteeg in tot de **Pieterskerk**.
- ⇒ Terug door de Kloksteeg en bij Barrera direct LA, de linkerkant van het Rapenburg op tot aan Rapenburg 94 (**Huis Van Duivenbode**).
- ⇒ Het Rapenburg aan de linkerkant vervolgen tot de Nieuwsteeg. Daar RA de brug over (Nieuwsteegbrug) en links de fiets neerzetten bij de QR-code aan de ingang van het Van der Werfpark (**Standbeeld Van der Werf**); na het beluisteren van het verhaal eventueel naar het standbeeld heen en weer lopen.
- ⇒ Rijd de Doezastraat in (LA als je met je rug naar het Van der Werfpark staat) en ga daar de eerste straat RA (Molensteeg) naar de Molensteenbrug (**Vlietbrug**; de QR-code staat op deze brug om zo goed zicht te hebben op de Vlietbrug).
- ⇒ Rijd de Molensteeg terug naar de Doezastraat en ga daar RA. Bij einde Doezastraat de brug (Koepoortsbrug) over en direct na de brug LA de Zoeterwoudsesingel op. Bij het stoplicht LA de brug over (Jan van Houtbrug); gelijk rechts naar het **Jan van Houtmonument**.
- ⇒ Omkeren bij dit monument, de Korevaarstraat oversteken, langs over de Jan van Houtkade tot de Doezastraat.
- ⇒ LA over de Koepoortsbrug de Herenstraat op; de Herenstraat helemaal afrijden, bij

de rotonde met de Koninginnelaan RD de Herenstraat vervolgen, over het spoor en in de bocht LA naar de Zoeterwoudseweg.

- ⇒ Aan het einde van de Zoeterwoudseweg RA het fietspad op, daar LA, het tunneltje onderdoor en RD over de Lammebrug. Direct na de brug LA en bij het water LA het tunneltje onderdoor tot bij Cronestein (**Schans Lammen**).

Zoeterwoude (deel 2)

- ⇒ Terug door het tunneltje en direct na het tunneltje RA; daarna RD de Vrouweweg op. Deze doorrijden en om het klooster heen, de A4 over en direct hierna LA de Miening op.
- ⇒ Aan het einde van de Miening RA naar de Noordbuurtseweg en hier RN 23 volgen.
- ⇒ Doorrijden tot over de brug bij het Watertje naar de Dorpsstraat, waar de **Dorpskerk** staat (in het Cultuurhuis bij de Dorpskerk is het Geuzenanker, dat in Zoeterwoude is gevonden en nu in particulier bezit is tijdelijk te bezichtigen).
- ⇒ Na de Dorpskerk even terug in de Dorpsstraat en bij de brug RA het Watertje op; na het Watertje doorrijden over de Zuidbuurtseweg (richting RN 82 en vervolgens richting RN 83).
- ⇒ Bij het bord RN 83 LA over de Geerweg, langs boerderij Geertje (richting RN 27) tot de **Geuzenbrug**.
- ⇒ Na de brug links aanhouden en steeds het fietspad over de Drieambachtskade volgen en bij de Gelderswoudseweg LA en RN 57 volgen tot het bordje met RN 57.
- ⇒ Daar LA (nog steeds Gelderswoudseweg) naar RN 58.
- ⇒ Bij het RN bord 58 LA en direct RA en over de Broekweg naar RN 52
- ⇒ Bij het bord van RN 52 LA over het Weddepad richting RN 26 en bij het bord van RN 26 RA de Weipoortseweg op richting RN 73.
- ⇒ Bij het bord van RN 73 rechts richting het spoor; spoor oversteken en rechtdoor over de Ommedijkseweg/Burgemeester Smeetsweg richting RN 68.
- ⇒ Schuin tegenover de ingang naar Heineken staat tussen de Ommedijkseweg en de Burgemeester Smeetsweg een gemetseld herinneringszuiltje van **Huis Te Zwieten**.

BRONNEN

Algemeen

A.P. van der Berge: In het voetspoor van de Geus - Op zoek naar de sporen van Leids ontzet, Vereniging voor Waterstaat en Landinrichting.

Artikelen Ruurd Kok in Leidsch Dagblad: 23-10-2023, 27-11-2023, 27-12-2023, 22-01-2024, 25-03-2024, 30-04-2024, 27-05-2024, 25-06-2024 en 30-07-2024

www.cicerones.nl/blog/leiden-ontzet

Leiderdorp

Arjaan Wit, Marleen Riool en René van Doorn: Rond de schans van Valdez te Leiderdorp tijdens het beleg van Leiden 1573-1574, Oudheidkamer Leiderdorp, 2004.

Arjaan Wit, Theo de Bruin, Marleen Riool, Jan Manhoudt, Youri Poslawsky, Annelèn van Wetten, Pauline Kolman-Backbier, Ton Bavelaar en Maarten-Willem Heslenfeld: Huizen als Kastelen in en om Leiderdorp 1200-1800, Leiderdorps Museum, 2007.

Arjaan Wit, Marleen Riool, Theo de Bruin, Annelèn van Wetten, Pauline Kolman-Backbier en Maarten-Willem Heslenfeld: Klooster Engelendaal Leiderdorp 1396-1577, Leiderdorps Museum, 2016. <http://www.marcellettero.nl/home/Leiderdorp.html>

www.canonvannederland.nl/nl/page/193329/verdwenen-kastelen-in-leiderdorp

www.leiderdorpsmuseum.nl/wp-content/uploads/2017/11/2008.pdf

Oegstgeest

Bijlevelt: Geschiedenis van het kasteel Endegeest, Leids Jaarboekje 1909, 1-42.

Theo Noordholland de Jong en Brigitte Rink-Essink: Oud-Poelgeest te Oegstgeest, in: Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland, Walburg Pers (p. 126-131).

Henk Rijken: Endegeest te Oegstgeest, in: Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland, Walburg Pers.

<https://rijnsburgerweg.nl>.

<https://sleutelstad.nl/2021/07/19/bewoners-rijnsburgerweg-onthullen-infobord-poelbrug-en-website>.

www.facebook.com/verenigingoudleiden/photos/a.1487306701548347/2667185220227150/?type=3

www.groenekerker.nl.

www.oegstgeestercourant.nl/nieuws/algemeen/85452/archeologisch-onderzoek-bij-schans-de-voskuil

www.skbl.nl/locatie/670/Kasteel-Endegeest

Warmond

https://nl.wikipedia.org/wiki/Huys_te_Warmont

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Warmond>

www.deteyding.nl/download/Lesbrief2007WmdLR.pdf

www.hendrickdekeyser.nl/de-huizen/huis-te-warmond

www.leidschdagblad.nl/cnt/dmf20231226_64829967?utm_source=google&utm_medium=organic

Voorschoten

P. van de Plas: De gevolgen van de opstand tegen Spanje in 1572-1576 voor het Leidse ommeland, Leids Jaarboekje 2020, 48-67.

W. v.d. Eijkel (e.a.), Duizend jaar Dorpskerk Voorschoten; geschiedenis van een kerk, toren, kerkhof, orgel, pastorie en schoolhuis, Leiden 2020.

Leidsch Dagblad 1 oktober 1994 (p. 14).

www.canonvanvoorschoten.nl

www.buitenplaatsberbice.nl/over-berbice/geschiedenis.

Zoeterwoude

C. de Graaf: Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland, Walburg Pers (p. 453).

Leidsch Dagblad 1 november 2022 (artikel Ruurd Kok).

<https://alphen.com/2008/08/17/geschiedenis-van-zoeterwoude-3-zoeterwoude-na-de-middeleeuwen>

<https://beeldbank.oudzoeterwoude.nl/suetan/pdf/1983052323.pdf>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Zwieten>

Leiden

Jori Zijlmans: Leidens Ontzet – Vrijheidsstrijd & Volksfeest, Primavera Pers, Leiden 2011.

<https://3october.nl/historie>

https://ivdnt.org/wp-content/uploads/2021/11/De-gedenksteen-van-de-Sint-Jeroensbrug-ontraadseld_def_Word97-2003_PDF.pdf

https://nl.wikipedia.org/wiki/Schans_Lammen

VERANTWOORDING AFBEELDINGEN

Omslag (Hutspot): Lakenhal (www.lakenhal.nl/nl/verhaal/leidens-beleg-en-ontzet-oud).

p. 3: Rijksmuseum (SK-A-3148).

p. 4: ELO (PV_PV44359-2)

p. 5: www.waymarking.com/gallery/image.aspx?f=1&guid=f61bdea4-a597-41c5-830a-508fead841a&gid=3

p. 6: www.cicerones.nl/blog/leiden-ontzet.

p. 8 (boven): Museum Leiderdorp.

p. 8 (beneden): ELO (PV_PV76979).

p. 9: <http://www.marcellettero.nl/home/Leiderdorp.html>.

p. 10: RKD Research

p. 11 (boven): ELO (PV_PV31836.6).

p. 11 (onder): ELO (PV_PV76978b).

p. 12: ELO (PV_PV44359-2).

p. 13: ELO (MO6420).

p. 14: www.oegstgeestercourant.nl/nieuws/algemeen/85452/archeologisch-onderzoek-bij-schans-de-voskuil.

p. 15: ELO PV_PV1703.1.

p. 16 (boven): Freek Lugt: 'Het goed van Oegstgeest' (blz. 93; uit: *Inscriptioes*, UB Utrecht HS 1638 blz. 63).

p. 16 (onder): ELO (PV_PBK3891).

p. 17: Leids jaarboekje 1908.

p. 19 (boven): ELO (PV_PV89907).

p. 19 (onder): ELO (PV_PV89090).

p. 20: ELO (PV_PV319).

p. 21: De Lakenhal (www.lakenhal.nl/nl/collectie/s-172).

p. 22: ELO (MO6419).

p. 23 (boven): ELO (PV_PV87855).

p. 23 (onder): ELO (PV_PV88224).

p. 24: ELO (PV_PV93513).

p. 25: <https://indebuurt.nl/zoetermeer/genieten-van/5-x-plekken-in-zoetermeer-die-ons-herinneren-aan-de-bevrijding-van-leiden-door-de-geuzen-190085/>

p. 26: ELO (PV_PV94001).

p. 27: Stedelijk Museum de Lakenhal.

p. 28: Rijksmuseum (RP-P-1937-910).

p. 29: ELO/HVOL (HVOL_171_hs_hs0396).

p. 30 (boven links): Beeldbank HVO (fotonummer 000462).

p. 30 (boven rechts): Beeldbank HVO (fotonummer 0001269).

p. 30 (onder): ELO (PV_PV44462A).

p. 31 (boven): https://ivdnt.org/wp-content/uploads/2021/11/De-gedenksteen-van-de-Sint-Jeroensbrug-ontraadseld_def_Word97-2003_PDF.pdf

p. 31 (onder): ELO (PV_PV973513).

p. 32 (boven): ELO (HVOL_171_HS_HS0222).

p. 32 (onder): ELO (PV_PV2189).

COLOFON

Schrijver: Lodewijk Kallenberg.

Vormgeving: Commandos B.V.

Drukkerwerk: Puntgaaf Drukkerwerk

Uitgave van de 3 Oktober Vereniging.